

Історія. Історіографія. Джерелознавство

УДК 930.1 (477)+908 (477.81).

Микола Близняк

МЕТРИЧНА КНИГА ОСТРОЗЬКОГО НОВОМІСЬКОГО СВЯТОВОСКРЕСЕНСЬКОГО ХРАМУ ЯК ДЖЕРЕЛО З ІСТОРІЇ ОСТРОГА

Метрична книга Новоміської Острозької церкви XVIII ст. є одним із важливих джерел з історії Острога цього періоду. Ця стаття є лише першою спробою аналізу пам'ятки. Зберігається розглядуване джерело в Інституті Рукопису Національної бібліотеки України ім. В. Вернадського НАН України¹.

Ця унікальна пам'ятка охоплює хронологічний проміжок з 1735 по 1788 рр. В метричній книзі зафіксовані лише церковні справи православних. На нашу думку, введення її до наукового обігу сприятиме поповненню джерельної бази з історії древнього Острога.

Храм Св. Воскресіння Христа (така його назва зазначена в Метриці) був побудований на Новому місті (південна частина Острога) наприкінці XVI ст. В праці М. Теодоровича зазначено: "Церковь во имя Светлаго Воскресения Христова упоминается в XVI веке в документах Луцкого бывшего Братского монастыря. Деревянная. Ныне (кінець XIX ст –М.Б.) существует в предместии Новое место"². Інший краєзнавець, А. Д. Новоселецький, у своєму нарисі "Острог на Волині" про цю історичну пам'ятку відмітив так: "Церква Воскресенська на Новому Містечку. Час її побудови невідомий. Однак вона вже існувала до 1657 р., бо саме в цьому році Олександр Конецпольський затвердив надані їй давні привілеї на землю"³. У звіті за 50-ті рр. XIX ст. Волинському генерал-губернатору про стан православних церков у містах Волинської губернії теж знаходимо відомості про заснування цієї церкви: "Того же города Острога самостоятельная Воскресенская церковь составляется из мещан Нового места, коих числится 430... Построена в 1672 году, зданием деревянная с такою же колокольнею"⁴.

Отже, в джерелах та літературі не знаходимо відомостей про конкретну дату заснування церкви, відсутня вона і в метричній книзі. Найімовірнішою вважаємо найраніший час побудови – кінець XVIст. Очевидно, на час побудови церква була дерев'яною і після багаточисленних пожеж доводилося проводити її відбудову. Сучасний Святовоскресенський храм із каменю був відновлений у 1910 р.

Метрична книга містить 109 аркушів оригіналу, структурно розподілена на чотири частини. Перша частина має невелику передмову, де обґрунтовано потребу у створенні цієї книги – кожен парафіяльний священник зобов'язаний “в своей церкви четыре книги имети к написанию: в первой крещаемых; в второй же венчаемых в преобщение брака; в третьей же живих и сущих в его парохии; в четвертой же умирающих; в всех сих да имать си церкви образов”⁵⁵.

Перша частина книги подає список всіх тих, хто був хрещений в церкві Св. Воскресіння. При ритуалі хрещення, як зазначено в передмові, священник велику увагу звертав на те, чи батьки дитини були законно вінчані. В іншому випадку він робив певні записи у книзі. Метрика розпочата 14 березня 1735р. на честь народження сина ієрея Івана Кононського, який проводив богослужіння у цьому храмі певний час, і завершується квітнем 1761 р.; містить 62 аркуші записів. У кожному записі про хрещення, який був досить коротким, але носив важливе інформаційне навантаження, фіксувались відомості за такою схемою: рік, місяць і день народження немовляти, чи вже літньої людини, оскільки проводились і такі хрещення; ім'я та прізвище священника, який здійснював цей обряд, його сан; відомості про батьків (імена, законно вінчані чи ні) та хрещених батьків (їх віросповідання). При записі відомостей про батьків часто замість прізвища вказано професійну зайнятість, як от: гончар, пасічник, мельник, мечник, лучник, коваль, тесля, кушнір, бондар, кучер, куховарка замку. Отже, книга дає певні уявлення про зайнятість православного населення Нового міста, яка була досить різноманітною. Цікаво відзначити й інші моменти, що впливають із записів. Ієрей Іван Кононський проводив хрещення з дня народження свого сина Венедикта з 14 березня 1735 р. по липень 1759 р. Після того записи про проведення церковних обрядів саме ним відсутні. З'являються інші священники з найближчих храмів для проведення богослужінь: ієрей святопречистенський Павло Суружкевич, ієрей Яків Котович, ієрей Федір Котович (який вже пізніше згадується як адміністратор острозької церкви Св. Воскресіння). Вже в січні 1760 р. зазначено ім'я ієрея Венеди-

кта Кононського, який був сином Івана Кононського і в віці майже 25 років отримав сан ієрея. Звідси випливає спадковість унаслідування цієї діяльності. Подібна ситуація зі священниками Яковом і Федором Котовичами. Проте в цьому випадку нам точно невідомо, в яких родинних зв'язках перебували останні двоє.

Друга частина книги – Метрика (чи опис) проведених вінчань (1739 – 1759). Час від часу при відсутності ієрея вінчання проводив регент. Слід згадати і те, що при записі даних про вінчаних зазначалась і їх соціальна приналежність: селянин, міщанин та, іноді, згадувано частину міста чи населений пункт, де проживали наречені (наприклад, вулиця Татарська, Нове місто; Дорогоща, Слобідка – села, які належали до приходу Св. Воскресенського храму; Мощаниця та м. Луцьк). Отже, з книги записів про вінчання можливе встановлення географії шлюбів, які проводились у церкві. Також, що цікаво, певним чином доповнюються відомості про професійну зайнятість православних Нового міста.

Наступна складова частина книги має назву: “Сіє начертание книг метрики усопших людей”. Розпочата вона 1746 р.і завершується 1759 р. Об'єм її невеликий – 7 аркушів, записи в яких досить хаотичні. За їх допомогою вдалось встановити демографічні процеси, що відбувались на Новому місті серед прихожан цього храму. Після певних підрахунків було встановлено, що народжуваність перебільшувала смертність більше ніж в два рази (за 1757, 1758, 1759 рр. – 81 народилось, а 35 померло). Однак, на нашу думку, про більш загальну демографічну картину на такому прикладі, який обіймає лише три роки, говорити для XVIII ст. не доводиться. Такі висновки носять більш ілюстративний характер. Знаходимо також і відомості про матір ієрея острозького новомиського храму Івана Кононського – Катерину Шахневичівну, запис про смерть якої датований 1759 р.⁶ З цієї ж книги довідуємося, що ім'я декана острозьких церков – його названо під 1768р.- Василь Голенковський.

Інша складова метрики – книга доходів у вигляді таблиць, які ведені польською мовою спочатку без датування. Саме в цій книзі зустрічаємо опис церковного майна, серед якого згадуються: срібні та позолочені келихи, ліхтарі, дзвони та ін. Окремо виділено детальний опис образів – Матері Божої, Св. Миколи, Ісуса Христа та ін. Важливо згадати і про церковні книги: Євангелія друку київського, Апостол, Псалтир, Тріюдь Пісна і Тріюдь Цвітна, Октоїх, акафісти друку львівського. Реєстр церковного майна проведений та зафіксований у книзі п. Туркевичем, який вказав на

його необхідність для звітності перед деканом. Джерелом основних грошових прибутків церкви були: пожертвування мирян, плата за проведення хрестин, вінчання, поховання, пожертвування шпиталю. Дана книга включає і реєстр витрат. В основному вони були спрямовані на ремонт книг, підсвічників, дзвонів, самого храму; також виплата грошей дякові, паламарю, регенту. Окремий пункт витрат становила закупівля для церковних потреб вина, ладану та ін. Наступна частина книги витрат-доходів є продовженням попередніх записів і має назву "Rejestr Praznikowy".

Отже, введення до наукового обігу невідомої раніше метричної книги розширює джерельну базу з історії Острога періоду XVIII ст. Дане джерело представляє відомості з соціально-економічного становища храму, демографічної ситуації в Острозі середини XVIII ст., проливає світло на розмаїття професійної зайнятості мешканців міста, їх соціального статусу.

Примітки:

1. Інститут Рукопису Національної бібліотеки України ім. В. Вернадського НАН України (далі – ІР НБУВ).- Колекція Лебедева. -№570.
 2. Теодорович Н.И. Историко-статистическое описание церквей и приходов Вольнской епархии. –Почаев, 1889.-Т.2. –С.655.
 3. Новосілецький А.Д. Острог на Волині. Науково-популярний нарис з найдавніших часів до початку XX ст. –Острог, 1999. –С.114.
 4. Центральний державний історичний архів України у м. Києві.- Ф.442.- Оп.290.-Од. зб.139Б.-Арк.59.
 5. ІР НБУВ. - Колекція Лебедева. -№570.-Арк.1.
 6. Там само. -Арк. 94.
-